

อย่างหนึ่ง คือโอกาสที่เปิดให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะเช่นลาหยุดเพื่อศึกษาโดยได้รับค่าจ้าง, การฝึกอบรมระหว่างทำงาน, การฝึกอบรมอื่น ๆ เมื่อมีโอกาสที่จะเรียนรู้แล้ว บุคคลจะต้องมีแรงจูงใจ เพราะถ้าไม่มีแรงจูงใจเราก็คงไม่อยากจะเรียนแม้ว่าจะมีโอกาสแล้วก็ตาม แรงจูงใจจะเกิดขึ้นในเมื่อสิ่งที่เราเรียนรู้นั้นสนองตอบความต้องการของเขา ปัจจัยสุดท้ายก็คือ ความสามารถที่จะเรียนรู้ ซึ่งเกิดจากความพร้อมที่จะเรียนรู้ ความสามารถที่จะวางแผนการเรียนรู้ ความสามารถที่จะใช้เครื่องมือเพื่อการเรียนรู้ ความสามารถที่จะเรียนได้โดยลำพัง และอื่น ๆ ถ้าหากมีปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ครบถ้วนบุคคลก็สามารถจะมีความรู้ตลอดชีวิตได้

16. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักการพื้นฐาน หรือแม่บทของการจัดการศึกษาทั้งปวง

การศึกษาตลอดชีวิตย่อมครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกประเภทของการศึกษา ทุกระดับของการศึกษา ทุกรูปแบบของการศึกษา เพราะเหตุว่า ประการแรกการศึกษาตลอดชีวิตย่อมสัมพันธ์กับชีวิตซึ่งจะต้องพิจารณาปัจจัยเกี่ยวข้องทั้งตัวบุคคลสังคมและสิ่งแวดล้อม ประการต่อมา การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องสัมพันธ์กับขั้นตอนต่าง ๆ ของชีวิตทุกขั้นตอนตั้งแต่เกิดจนอายุขัย ตลอดจนสัมพันธ์กับพัฒนาการทุกด้านของมนุษย์ ได้แก่ กาย บัญญา สังคม อารมณ์ อาริย ๗๗ อีกประการหนึ่ง การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องสัมพันธ์กับบทบาทในชีวิตซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเพื่อให้สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวแล้ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาต่อเนื่องอยู่ตลอดไป

17. ในภาคปฏิบัติ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นระบบรวมของการศึกษาทั้งปวง

การศึกษาตลอดชีวิต ดังได้พรรณามาแล้ว ย่อมเป็นระบบรวมของการศึกษาทั้งปวง เพราะไม่ว่าการศึกษาประเภทใด ระดับใด รูปแบบใด ใช้วิธีการอย่างไรย่อมอยู่ในขอบข่ายของการศึกษาตลอดชีวิตทั้งสิ้น ระบบรวมที่กล่าวนี้ ย่อมหมายถึง จุดมุ่งหมาย, สมมติฐาน, รูปแบบทั้งในและนอกระบบ, สถาบันที่จัดการศึกษาทั้งบ้าน, โรงเรียนและชุมชน การจัดการทุกรูปแบบเริ่มแต่การวางแผน โครงสร้าง การจัดองค์กร การเงิน ฯลฯ การดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่วัตถุประสงค์, หลักสูตรวิธีเรียน, สื่อการเรียน, การวัดผลประเมินผล และทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเหตุนี้จึงกล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นระบบรวมของการศึกษาทั้งปวง

โดยแท้ R.Och กล่าวว่า การศึกษาเพื่อความเป็น “คนที่สมบูรณ์” กับ “การศึกษาตลอดชีวิต” นั้นเป็นภาพรวม ซึ่งถือว่าความต้องการที่จะศึกษาเล่าเรียนของมนุษย์เราไม่มีสิ้นสุด จึงจำเป็นจะต้องระดมสรรพกำลังในสังคมมาใช้จัดการศึกษา จึงจะสามารถดำเนินการได้

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างประเทศได้เสนอแนวการศึกษาเพื่อชีวิตไว้ดังนี้ (UNESCO, 1972)

ข้อเสนอที่หนึ่ง

ควรเป็นการศึกษาที่เป็นหลักของนโยบายการศึกษาทั้งหมดในอนาคตไม่ว่าจะเป็นประเทศพัฒนาหรือประเทศด้อยพัฒนา

ข้อเสนอที่สอง

หมายถึงการจัดสร้างทางการศึกษาใหม่ โดยสิ้นเชิง การศึกษาจะต้องไม่จำกัดอยู่ในกำแพงของโรงเรียนเท่านั้น หากควรจะเป็นการเคลื่อนไหวของมวลชนอย่างแท้จริง

คือการรวมเอาการเรียนรู้เข้ามาในการทำงานและการพักผ่อน การเรียนรู้ซึ่งหมายถึงขอบเขตการเติบโตของคนเพื่อบรรลุเป้าหมาย ทั้งในฐานะปัจเจกชนและสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่เราควรจะยอมรับหลักการที่ว่าการศึกษาคือชีวิต และชีวิตคือการศึกษา

ข้อเสนอที่สาม

ควรจัดให้มีการศึกษาหลาย ๆ ทาง สิ่งที่สำคัญไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าคนเราได้รับการศึกษาอย่างไร แต่ขึ้นอยู่กับว่าเขาได้เรียนรู้อะไรบ้าง

คนทุกคนควรมีเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่เขาอยากเรียนมากขึ้น และควรเปิดโอกาสให้คนที่ต้องออกกลางคันกลับมาเรียนต่อได้ใหม่อีก และควรถือว่าการศึกษาแบบเต็มเวลา การศึกษาบางเวลา การศึกษาทางไปรษณีย์ การศึกษาดด้วยตัวเองชนิดอื่น ๆ มีความสำคัญเท่ากัน

ข้อเสนอที่สี่

การแบ่งแยกระหว่างสาขา และระดับชั้นของการศึกษาที่ต่างกัน และระหว่างการศึกษาแบบเป็นทางการกับการศึกษาไม่เป็นทางการ ที่เป็นของเทียมล้ำสมัย ควรจะยกเลิกเสีย

ระบบการศึกษาควรเป็นแบบเปิด หมายความว่านักเรียนย่อมสามารถที่จะเลิกและกลับเข้ามาเรียนใหม่ได้แล้วแต่ความต้องการของเขา

ข้อเสนอที่ห้า

การศึกษาสำหรับเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนควรจะเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนโยบายทางการศึกษาในทศวรรษหน้า

ข้อเสนอที่หก

เด็กและเยาวชนยังคงถูกกีดกันจากการศึกษาอยู่อีกหลายล้านคน การศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งมุ่งสนองความต้องการและทรัพยากรของชาติ ควรจะเป็นจุดมุ่งหมายแรกของนโยบายทางการศึกษาในทศวรรษหน้า

ควรมีแผนงานที่ยืดหยุ่นเพื่อใช้โรงเรียนที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด เช่น การจัดให้มีชั้นประถมรอบเย็น โครงการสอนพิเศษสำหรับเด็กวัยรุ่น

ข้อเสนอที่เจ็ด

การแบ่งแยกที่เด่นชัดระหว่างการศึกษาสาขาต่าง ๆ ควรจะยกเลิกไป การศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมและมัธยมควรมีลักษณะที่ผสมผสานกันทั้งทางทฤษฎี ทางด้านเทคโนโลยี ทางด้านปฏิบัติและการฝึกใช้มือ

ข้อเสนอที่แปด

การศึกษาไม่ควรจะมีจุดมุ่งหมายเพียงแต่ฝึกอบรมเยาวชนเพื่อทำงานหนึ่งงานใด โดยเฉพาะหากควรเตรียมให้เขามีความสามารถที่จะปรับตัวเข้ากับงานหลาย ๆ อย่างได้ด้วย

ข้อเสนอที่เก้า

ระบบโรงเรียนไม่ควรรับผิดชอบการฝึกอบรมทางด้านเทคนิคแต่เพียงผู้เดียวแต่ควรแบ่งกันระหว่างโรงเรียน ธุรกิจ อุตสาหกรรม และการศึกษานอกโรงเรียนด้วย

โรงเรียนจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันอื่น ๆ อีกหลายสถาบัน เช่น ญีปุ่น มีระบบการศึกษาทางด้านเทคนิคและการฝึกฝนอาชีพ ที่มีการจัดองค์การอย่างดีภายใต้การสนับสนุนของธุรกิจและอุตสาหกรรม

ข้อเสนอที่สิบ

ควรจะขยายการศึกษาชั้นอุดมศึกษาออกไปและให้มีความแตกต่างกันเพื่อที่จะช่วยสนองความต้องการทั้งของปัจเจกชนและชุมชนได้อย่างเพียงพอ ทศนคติต่อมหาวิทยาลัยแบบเก่าจะต้องเปลี่ยนไป

การรับคนเข้ามหาวิทยาลัยควรพิจารณาจากความสนใจ (motivations) ในการสมัคร และจุดมุ่งหมายทางอาชีพมากกว่าที่จะพิจารณาจากใบคะแนน

ข้อเสนอที่สิบเอ็ด

โอกาสที่คนจะได้เข้าศึกษาต่อและทำงานควรจะขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและสติปัญญาของคน ๆ นั้นเท่านั้น

ข้อเสนอที่สิบสอง

การพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ทั้งในและนอกโรงเรียนควรจะเป็นจุดมุ่งหมายอันดับต้น ๆ ของนโยบายการศึกษาในสิบปีข้างหน้า

ข้อเสนอที่สิบสาม

การสอนทางด้านอ่านเขียนทุกชนิดควรจะเป็นไปเพื่อสนองจุดมุ่งหมายในการพัฒนาการสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ

การสอนอ่านเขียนควรมีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการคือ

- 1) มุ่งให้เกิดความรู้หนังสือแบบใช้งานได้ (Functional literacy) หรือการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ
- 2) มุ่งให้มวลชนอ่านออกเขียนได้ เพื่อให้มวลชนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้มากขึ้น

ข้อเสนอที่สิบสี่

ควรใช้เครื่องมือที่ช่วยในการศึกษาตนเอง ซึ่งรวมทั้งมีการใช้ห้องฝึกฝนทางภาษา ห้องสมุด ศูนย์เก็บข้อมูล และเครื่องมือ โสตทัศนศึกษา เพื่อศึกษาทุกระบบ เช่น การใช้วิทยุเพื่อการศึกษาสำหรับมวลชนอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท

ข้อเสนอที่สิบห้า

เราควรได้ตระหนักและวางแผนระบบการศึกษา โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของเทคนิคใหม่ ๆ ทางการศึกษาด้วย

เท่าที่เป็นมา ระบบโรงเรียนยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ได้อย่างเต็มที่ เราควรใช้โทรทัศน์ระบบสายตรง วิทยุ และระบบติดต่อสื่อสารผ่านทางดาวเทียม เครื่องคอมพิวเตอร์ก็นับวันจะให้ประโยชน์ทางการศึกษาวิจัยมากขึ้น

โรงเรียนจะไม่เป็นแต่โรงเรียน แต่กำลังจะเป็นทั้งสโมสร โรงฝึกงาน ศูนย์เอกสาร ห้องทดลอง และหอประชุมร่วมกัน

ข้อเสนอที่สิบหก

โครงการฝึกหัดครูควรใช้ประโยชน์จากเครื่องช่วยการสอนและวิธีการใหม่ ๆ ให้มากที่สุด

ข้อเสนอที่สิบเจ็ด

ความแตกต่างทางลำดับขั้นระหว่างครูในโรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยม วิทยาลัยเทคนิค และมหาวิทยาลัยควรจะถูกยกเลิกไป

ข้อเสนอที่สิบแปด

เราควรจะมีกอบรมครูให้เป็นนักศึกษา มากกว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการถ่ายทอดความรู้

โครงการสำหรับฝึกหัดครูในอนาคต ควรจะแบ่งเป็น 2 สาย คือ ด้านวิชาเฉพาะและการฝึกให้ครูสอนใหญ่เป็นทั้งนักศึกษาและนักบริหารซึ่งเป็นผู้สามารถสอนได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และสอนได้ทั้งนอกและในโรงเรียน

ข้อเสนอที่สิบเก้า

ควรมีการเชิญชวนบุคคลในอาชีพต่าง ๆ มาช่วยสอนในโรงเรียน นักเรียนก็ควรมีส่วนในการสอนซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ไปด้วยในตัว

ควรมีองค์การอาสาสมัคร เช่น อาสาสมัครของผู้ปกครองมาช่วยตรวจการบ้าน ช่วยทำอุปกรณ์การสอน ช่วยดูแลเด็ก

ข้อเสนอที่ยี่สิบ

ตรงข้ามกับแนวความคิดแบบก่อน (ที่ว่าผู้เรียนต้องปรับตัวให้เข้ากับการสอน) การสอนควรปรับตัวให้เข้ากับผู้เรียน นักเรียนควรมีเสรีภาพในการตัดสินใจว่า เราต้องการเรียนอะไร อย่างไร และที่ไหนมากขึ้น

ข้อเสนอที่ยี่สิบเอ็ด

นักศึกษาและสาธารณชนควรมีสิทธิ์ มีเสียงในการตัดสินใจที่จะมีผลต่อการศึกษา มากขึ้น (วนิดา ชัยมงคล, 2519 : 132-136)

หลักการสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต อย่างกว้าง ๆ 5 ประการดังนี้

1. ส่งเสริมให้บุคคลแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีความคิดริเริ่มและพัฒนาตนเอง อยู่ตลอดเวลา
2. ประสมประสานกิจกรรมการศึกษาทุกรูปแบบกับการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกัน เพื่อช่วยให้บุคคลและสังคมได้พัฒนาอย่างเต็มที่
3. ขยายขอบเขตของการศึกษาเพื่อให้บริการแก่มวลชนได้ทั่วถึงอย่างแท้จริง ทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา ตามหลักการของประชาธิปไตย
4. ระดมทรัพยากรท้องถิ่นรวมทั้งสื่อมวลชนมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากที่สุด
5. มุ่งพัฒนาคุณภาพของชีวิตและสังคมโดยส่วนรวม

การดำเนินงานการศึกษาตลอดชีวิตดังกล่าว สามารถจัดกิจกรรมได้ในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ มากมายหลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาโดยสรุปแล้ว กิจกรรมการศึกษาทั้งหลายเหล่านั้นจัดแบ่งได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ (Axinn, 1974 อ้างจาก ปฐม นิคมานนท์, 2528 : 45) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงการจำแนกประเภทกิจกรรมทางการศึกษา

มิติ ด้านผู้สอน / มิติ ด้านผู้เรียน	ตั้งใจกระทำ (Intended)	ไม่ตั้งใจ (Unintended)
ตั้งใจกระทำ	(1) - การศึกษาในระบบโรงเรียน (formal education) - การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Nonformal education)	(3) - การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (Informal education)
	(2) - การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (Informal education)	(4) - การเรียนรู้โดยบังเอิญ (Incidental learning)

จะเห็นได้ว่าถ้าเราจัดการศึกษาตามหลักการศึกษาดตลอดชีวิตซึ่งครอบคลุมกิจกรรมการศึกษาทุกรูปแบบ ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นไปตามเจตนารมณ์ของนักการศึกษา (สาโรช บัวศรี 2528 : 6) ที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษไว้นานแล้วว่า

บุคคลทั้งปวงจะต้อง :

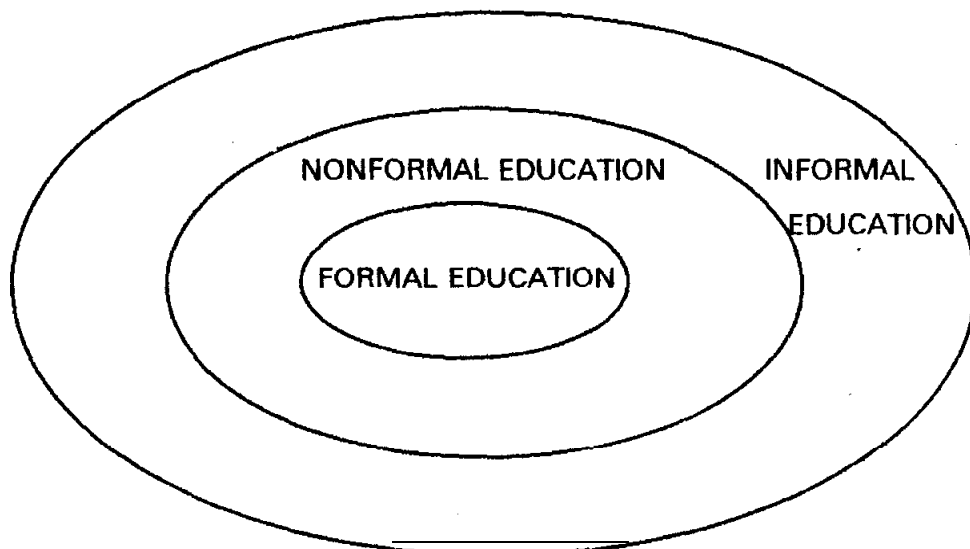
1. Access to education (ได้รับการศึกษา)
2. Success in education (พบความสำเร็จในการศึกษา)
3. Benefit from education (ได้ประโยชน์จากการศึกษา)

5.5 ประเภทของการจัดการศึกษาดตลอดชีวิต

เนื่องจากการศึกษาดตลอดชีวิตมีความหมายครอบคลุมถึงการเรียนรู้ทุกประเภท ดังนั้นการศึกษาดตลอดชีวิตจึงประกอบด้วยการศึกษา 3 ประเภท คือ

- 1 การศึกษาในระบบ หรือ การศึกษาในโรงเรียน (Formal Education)
- 2 การศึกษานอกระบบ หรือ การศึกษานอกโรงเรียน (Nonformal Education)
- 3 การศึกษาธรรมชาติ หรือ ธรรมชาติวิสัย หรือ ไม่เป็นทางการ (Informal Education)

แผนภาพแสดงส่วนประกอบของการศึกษาลดชีวิต

จะเห็นได้จากภายในวงกลมเล็กกว่า บุคคลมีโอกาสดำเนินการศึกษาในระบบแต่เพียงช่วงสั้นในชีวิตของแต่ละคน เช่น สี่ปี (ประถมปีที่ 4) หกปี (ประถมปีที่ 6) เก้าปี (มัธยมปีที่ 3) สิบสองปี (มัธยมปีที่ 6) สิบหกปีขึ้นไป (ปริญญาตรี, โท, เอก) นอกจากนั้นแล้วบุคคลจำเป็นจะต้องอาศัยการศึกษานอกระบบและการศึกษาธรรมชาติเป็นวิธีการเรียนรู้สำคัญ เพราะถึงอย่างไรก็ตามคงไม่มีบุคคลใดจะสามารถเรียนรู้อยู่ในโรงเรียนได้จนตลอดชีวิตเป็นแน่ ไม่ว่าจะสนใจตั้งใจเพียงใดก็ตาม

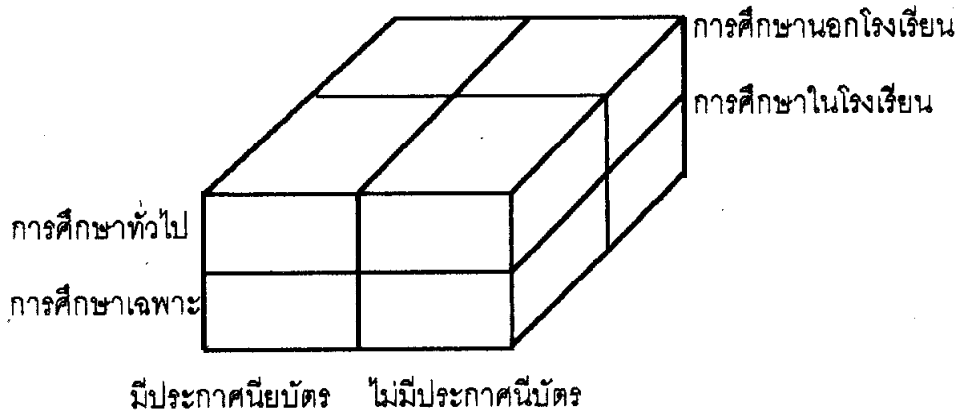
แนวความคิดในปัจจุบันนี้เกี่ยวกับการศึกษาในโรงเรียนได้เปลี่ยนแปลงไปมาก แต่เดิมนั้นมีแนวคิดว่าคุณคนพึงใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเพียงช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต โดยมากก็คือวัยเด็กก่อนที่จะเข้าสู่ชีวิตการทำงาน ในระหว่างที่อยู่ในโรงเรียนนั้นบุคคลก็จะเรียนรู้เพียงอย่าง-

เดียวโดยไม่ต้องประกอบอาชีพ การเรียนรู้มักจะดำเนินต่อเนื่องไปโดยตลอดเมื่อจบแล้วก็ถือว่าเสร็จสิ้น วิธีการเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคแก่การศึกษาตลอดชีวิตอย่างยิ่ง เพราะบุคคลซึ่งออกจากโรงเรียนไปช่วงหนึ่งช่วงใดจะไม่สามารถกลับคืนเข้ามาสู่โรงเรียนหรือสถานศึกษาชั้นสูงเพื่อเรียนให้จบชั้นมัธยมหรือปริญญาได้อีก ดังนั้นในแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตจึงต้องแก้ไขวิธีการนี้เสียใหม่ให้คนออกจากสถานศึกษาเมื่อใดก็ได้และจะกลับมาเรียนต่ออีกเมื่อใดก็ได้ ดังในยุโรปเรียกวิธีการนี้ว่า “Recurrent Education” หมายถึงการศึกษาแบบที่ยอมให้บุคคลกลับมาเข้าเรียนได้อีกเป็นช่วง ๆ สลับไปกับการทำงาน วิธีการจัดเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการจัดการศึกษาในระบบให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิต โดยบุคคลอาจจะมาเรียนได้ทุกช่วงเวลาตลอดชีวิตของตน

ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาธรรมชาตินั้นก็เห็นชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็นวิธีการหลักของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพราะบุคคลคงไม่ประสงค์จะเรียนเพื่อรับประกาศนียบัตรหรือปริญญาทุกคนไป บุคคลส่วนใหญ่คงจะเรียนรู้เฉพาะบางเรื่องบางอย่างที่ตนสนใจ หรือมีความจำเป็นจะต้องนำไปใช้ประกอบอาชีพเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ แต่เพื่อกระตุ้นให้บุคคลสนใจที่จะเรียนรู้อยู่ตลอดไป สังคมควรจัดโอกาสให้สมาชิกของสังคมได้เรียนจากการศึกษานอกระบบและการศึกษาธรรมชาติอย่างกว้างขวาง

5.6 หลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิต

ตามที่เคยปฏิบัติกันมา หลักสูตรที่ใช้ในสถานศึกษามักจะวางในระดับชาติ ระดับภาค หรือระดับสถาบัน หลักสูตรหนึ่งสำหรับระดับหนึ่งแยกออกจากกัน ดังเช่น หลักสูตรประถมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษา หลักสูตรอุดมศึกษา แต่ในแนวการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแล้ววิธีการจัดเช่นนี้ไม่น่าจะจำเป็น เราอาจจะใช้หลักสูตรเดียวซึ่งรวบรวมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ดังแผนภูมิข้างล่างนี้ (Hainaut, 1981 : 85)

เมื่อรวมหลักสูตรไว้ด้วยกันเช่นนี้แล้ว ความแตกต่างระหว่างการศึกษาทั่วไป หรือสามัญศึกษา (General Education) และการศึกษาเฉพาะหรือวิชาอาชีพ (Specific Education) และก็จะลดน้อยลง เพราะทุกคนก็อาจจะต้องเรียนทั้งสองกลุ่มแล้วแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น ความแตกต่างระหว่างการศึกษาในโรงเรียน (Formal Education) และการศึกษาออกโรงเรียน (Nonformal Education) ก็ลดน้อยลงเช่นกัน เพราะมีการโอนผลการเรียนระหว่างกันได้ และบุคคลจะเรียนเพื่อประกาศนียบัตรหรือไม่มีประกาศนียบัตรก็อาจเรียนด้วยกันได้เช่นกัน

อันที่จริงแล้วการศึกษารวมชาติ (Informal Education) ก็อาจจะรวมไว้ในระบบการศึกษาตลอดชีวิตได้ เมื่อบุคคลผู้เรียนได้วางแผนด้วยตนเองและพยายามใช้แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ศึกษาค้นคว้าจนเกิดความรู้ขึ้น โดยไม่ได้ใช้ความรู้อย่างปราศจากความมุ่งหมาย ขาดการวางแผน และขาดการดำเนินการให้เกิดเป็นความรู้ขึ้น ดังที่เรียกว่า เรียนตามโอกาสหรือตามบังเอิญ (Casual or accidental learning) (Hainaut, 1981 : 85)

โดยที่มนุษย์เราต้องมีชีวิตในหลายสถานการณ์และหลายบทบาท ในฐานะที่เป็นสมาชิกของบ้าน, สมาชิกของชุมชน, เป็นคนงาน, เป็นพลเมืองของชาติ, ฯลฯ การศึกษาตลอดชีวิต จึงต้องครอบคลุมถึงบทบาทเหล่านี้ให้ครบถ้วน

L.D. Hainaut (1981) เสนอว่าการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการศึกษาตลอดชีวิตด้วยนั้น ควรประกอบด้วย

1. **การศึกษาพื้นฐาน** การศึกษาประเภทนี้ควรจะมีเนื้อหาที่จะตอบสนองความต้องการทางการศึกษา เกี่ยวกับการงาน ชีวิตในครอบครัว การเป็นผู้บริโภคการปกครอง การบริหาร การเข้าสู่วัยชรา ฯลฯ

2. **โครงการที่จัดขึ้นตามลำดับความสำคัญของสังคม** ได้แก่ โครงการวิชาชีพ อุตสาหกรรม การเมือง สุขภาพ พลังงาน การว่างงาน และการเข้าทำงานใหม่

3. **การศึกษาสามัญต่อเมือง** อาจเน้นการเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ หรือโครงการที่เกี่ยวกับบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่ การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของบุคคลที่จะต้องรับในช่วงต่าง ๆ

4. **วัฒนธรรม** ได้แก่ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ การช่าง มนุษยศาสตร์ ดนตรี นาฏศิลป์ ภาษา ฯลฯ

นายเอมาดู-มาทาร์ เอ็ม โบว์ ผู้อำนวยการใหญ่ของยูเนสโก ได้กล่าวว่า การศึกษาที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น จะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมของผู้เรียนเองและเกี่ยวข้องกับโลกของการทำงาน ซึ่งจะประกอบกันเป็นชีวิตของผู้ใหญ่ (UNESCO, 1975)

หลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิต น่าจะเป็น *เอกภาพ* ไม่แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ ขาดขาดจากกัน ควรจะครอบคลุมถึงชีวิตของมนุษย์ทุกวัย ทุกบทบาท ควรจะเรียนเพื่อการเรียนรู้ต่อไปจึงจำเป็นจะต้องเน้นในด้านเจตคติต่อการเรียนรู้ให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน และเป็นการฝึกใช้เครื่องมือที่จะใช้ค้นคว้าหาความรู้ต่อไป ซึ่งได้แก่ความรู้เกี่ยวกับการอ่าน การเขียน ที่นับว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดกับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตของบุคคล

การปรับปรุงการศึกษาตลอดชีวิต

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้กล่าวถึงการปรับปรุงการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้

1. **การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา** ในระดับมหาวิทยาลัยได้มีการมอบอำนาจให้มหาวิทยาลัยดำเนินการพิจารณาหลักสูตรเอง ในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานพัฒนาระบบการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา เพื่อศึกษาแนวทางการ

กระจายอำนาจการศึกษา และได้มีการยกร่างพระราชบัญญัติกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษา ซึ่งได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีแล้วและกำลังอยู่ระหว่างการพิจารณาของ กฤษฎีกา

2. การสนับสนุนให้เด็กทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาและสอบเทียบความรู้ที่เหมาะสม

กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดมาตรการใหม่ให้ผู้ที่อายุ 18 ปีขึ้นไปเท่านั้นที่สามารถนำวิชาซีพมาเทียบโอนเพื่อให้จบชั้น ม. 6 เร็วขึ้นกว่า 2 ปีได้ โดยจะเริ่มใช้ในปีการศึกษา 2538

3. การพัฒนาคุณภาพครูประถมและมัธยม

มีการฝึกอบรมครูประจำการทุกปี โดยสถาบันราชภัฏทั่วประเทศร่วมกับ สปช. และกรมสามัญศึกษา ใช้รูปแบบการจัดการศึกษาหลายรูปแบบ เช่น โครงการอบรมเพื่อพัฒนาสื่อประกอบการเรียนการสอนและพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษา โครงการส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

4. การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารในการให้ความรู้ผ่านระบบสื่อสารต่าง ๆ

รัฐบาลได้สนับสนุนโครงการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (โครงการดาวเทียมเพื่อการศึกษา “ไทยคม”) ร่วมมือกับภาคเอกชนจัดตั้งมูลนิธิไทยคมขึ้น มีศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษาแห่งชาติ (กศน.) เป็นผู้วางแผนประสานงานจัดสื่อการสอนและผลิตรายการการศึกษา โดยใช้งบประมาณในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2537-2541) รวม 94.2 ล้านบาท มูลนิธิไทยคมสมทบ 200 ล้านบาท มีเป้าหมายติดตั้งเครื่องรับโทรทัศน์ตามศาลาประชาคมและห้องสมุดประชาชน 4,000 แห่ง โรงเรียน 34,000 แห่ง และวัด 30,000 แห่งทั่วประเทศ ขณะนี้อยู่ระหว่างดำเนินการ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2537 : 292-293)

5.7 การศึกษาตลอดชีวิตกับการพัฒนาชุมชน

ปัญหาสำคัญของการพัฒนาตนเองและการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความยากจน ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่รู้ และความเฉื่อยชา ความไม่รู้ย่อมเป็นมูลเหตุสำคัญที่ให้การพัฒนาทุกสาขาไม่ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะไม่รู้ก็ย่อมไม่สนใจ ไม่กระตือรือร้น และไม่อยาก

เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาตัวเอง ดังนั้นในการพัฒนาชุมชน จุดเริ่มต้นน่าจะอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีความรู้ มีคุณธรรม และวัฒนธรรมให้ได้เสียก่อน ขั้นต่อไปจึงจะสามารถพัฒนาทางด้านวัตถุได้ต่อไป ทั้งนี้สิ่งที่พัฒนาขึ้นในภายหลังก็จะคงอยู่ถาวรเกิดประโยชน์นี้ไม่ถูกทำลายหรือทอดทิ้งเพราะไม่เห็นคุณค่า

การพัฒนาชุมชนเป็นงานต่อเนื่องตลอดกาล ไม่มีชุมชนใดจะเจริญสมบูรณ์จนไม่ต้องการพัฒนาต่อไปอีก งานพัฒนานั้นคงจะต้องมีปัญหาใหม่ ๆ เกิดขึ้นทุกขณะ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ จำเป็นจะต้องใช้ความรู้ในหลายลักษณะ บางอย่างอาจจะเป็นความรู้เดิมที่มีอยู่แล้ว บางอย่างต้องเป็นความรู้ใหม่ การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนาสมาชิกของชุมชนให้มีความรู้ความสามารถต่อเนื่องตลอดไป

ถ้าหากจะศึกษาจากหลักการของการพัฒนาชุมชน จะเห็นว่ามียุทธศาสตร์ที่จะต้องได้รับการศึกษา จำแนกออกได้ดังนี้

1. **กลุ่มเด็กเล็ก** ต้องได้รับการพัฒนาในด้านโภชนาการ การเลี้ยงดูที่ถูกต้องการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ความพร้อมในการเรียนรู้เบื้องต้น

2. **กลุ่มเยาวชน** ต้องได้รับความรู้ในการศึกษาพื้นฐาน ได้แก่ ความรู้ที่จะเป็นเครื่องมือเพื่อการศึกษาสืบเนื่องตลอดชีวิต ความรู้ในด้านสุขภาพอนามัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเตรียมการประกอบอาชีพ การวางแผนชีวิตครอบครัว

3. **กลุ่มผู้ใหญ่ในวัยทำงาน** ต้องได้รับการพัฒนาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่ม การวางแผนชีวิตครอบครัว สุขภาพอนามัย บทบาทการเป็นพ่อแม่ บทบาทการเป็นพลเมือง และสมาชิกของชุมชน ตลอดจนการศึกษาสืบเนื่องในเรื่องที่แต่ละคนสนใจหรือจำเป็น

4. **กลุ่มผู้ใหญ่ในวัยชรา** เป็นวัยแห่งการพักผ่อน จึงมีเรื่องที่ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของตนเอง การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การหารายได้เพิ่มเติม (ถ้าจำเป็น) การปรับตัวในปัจฉิมวัย และการเรียนรู้ต่อเนื่องในเรื่องที่แต่ละคนสนใจหรือจำเป็น

โดยสรุปแล้ว บุคคลที่อยู่ในชุมชนทุกคนจะต้องพัฒนาตนเองได้และพัฒนาชุมชนได้ จะต้องมีการศึกษาจนตลอดชีวิต เนื่องจากแต่ละคนย่อมจะมีความเปลี่ยนแปลง มีปัญหาและความต้องการในช่วงต่างๆ ของชีวิต ตามวัย ตามบทบาทที่จะต้องรับในฐานะของตนเอง สมาชิก

ของครอบครัว สมาชิกของชุมชนและประเทศชาติ ในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค ในฐานะผู้นำ ผู้ตาม การที่จะทำหน้าที่แต่ละหน้าที่ตามบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลานั้นจำเป็นที่บุคคลจะต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่ตนเองยังไม่รู้โดยตลอด อนึ่งในสวนชุมชนเองนั้นก็ย่อมจะมีความเปลี่ยนแปลงในด้านปัญหา ความต้องการ การใช้เทคโนโลยี การวางแผน การจัดการ การจัดองค์กร การทำงานร่วมกัน ตลอดจนการมีคุณธรรมและวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งแต่ละเรื่องละเอียดงายที่จะต้องพัฒนาจำเป็นที่สมาชิกในชุมชนเรียนรู้เพิ่มเติมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น อยู่ตลอดเวลา

5.8 องค์กรซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

เนื่องจากการศึกษาตลอดชีวิตมีความครอบคลุมกว้างขวางถึงการศึกษาทุกรูปแบบ ดังนั้น องค์กรซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิตน่าจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

1. องค์กรที่มีหน้าที่จัดการศึกษาในโรงเรียน (Formal Education)

ได้แก่สถานศึกษาทุกระดับ ได้แก่โรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถม, มัธยม, วิทยาลัยและมหาวิทยาลัย องค์กรเหล่านี้มีหน้าที่ให้การศึกษานับตั้งแต่ขึ้นพื้นฐานไปจนระดับสูง เตรียมให้ผู้เรียนมีเครื่องมือที่จะเรียนรู้ มีเจตคติดีต่อการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม มีความรู้ในสาขาที่ตนจะศึกษาต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม องค์กรซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษาในโรงเรียนเหล่านี้ไม่จำเป็นจะต้องทำหน้าที่เตรียมบุคคลเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตอย่างเดียว ตนเองก็อาจจะปรับปรุงวิธีดำเนินการเสียใหม่ให้อำนวยโอกาสแก่ผู้ที่ประสงค์จะมาศึกษาเล่าเรียนจากเกิดจนอายุขัยตามหลักของการศึกษาตลอดชีวิตได้เหมือนกัน

วิธีการดำเนินงานของสถานศึกษาในระบบเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคล อาจทำได้ดังนี้

1) ปรับปรุงหลักสูตรเสียใหม่ ให้มีลักษณะบูรณาการกับชีวิตมากขึ้น ถือการศึกษาในโรงเรียน นอกโรงเรียน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสามารถโอนผลการเรียนระหว่างกันได้

ถือการศึกษาทั่วไปหรือสามัญศึกษาและการศึกษาเฉพาะ หรืออาชีวศึกษาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถือการเรียนเพื่อประกาศนียบัตร หรือไม่มีประกาศนียบัตรเป็นหลักสูตรอันเดียวกัน

2) ยอมให้ผู้เรียนมาเข้าเรียนและออกจากการเรียนได้ทุกระยะตามปรารถนา มีความประสงค์จะมาเรียนต่อเมื่อใดก็ได้ สามารถทำได้จนตลอดชีวิต

3) มีความยืดหยุ่นในกระบวนการเรียน ผู้เรียนประเมินผลการเรียนของตนเอง การรวมกลุ่มต่างวัย ต่างอายุ การจัดกิจกรรมหลากหลาย (Corpley, 1979 : 17 - 18)

4) สถานศึกษามีภาระสำคัญที่จะต้องสร้างความอยากรู้อยากเรียนให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ใฝ่ใจหาความรู้ต่อเนื่องสืบไป ตลอดจนพัฒนาให้ผู้เรียนมีความพร้อมและสามารถใช้ทักษะในการค้นคว้าและแสวงหาความรู้ได้เป็นอย่างดี Hutchins กล่าวว่า “สังคมการเรียนรู้ ได้แก่ สังคมที่ทุกคนเรียนวิชาศิลปศาสตร์ในสถานศึกษา และยิ่งเรียนรู้วิชาประเภทนี้สืบเนื่องต่อไปไม่ว่าสถานศึกษาหรือจากภายนอก “วิชาศิลปศาสตร์” (Liberal Education) นั้นหมายถึงวิชาทั่วไป มิใช่วิชาชีพดังเช่น ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ อันถือว่าเป็นวิชาที่ทำให้มนุษย์มีความคิดกว้างขวาง และเป็นอิสระ (Hutchins, 1970 : 134)

5) เปิดโอกาสให้ใช้สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร เพื่อบริการชุมชนโดยการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียน

2. องค์กรที่มีหน้าที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน (Nonformal Education)

ได้แก่หน่วยงานที่จัดการศึกษาโรงเรียนโดยเฉพาะ และหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ทั้งนี้เป็นของรัฐและเอกชน ดังเช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข และหน่วยงานเอกชนต่าง ๆ ทั้งที่ดำเนินการโดยสมาคม มูลนิธิ สมาคม วัด และบุคคล หน่วยงานเหล่านี้หากจะประมวลเข้าด้วยกันก็จะได้นับร้อย ๆ หน่วย และดำเนินการให้การศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ แก่ประชาชนจำนวนมาก

แม้ว่าจะมีหน่วยงานเช่นนี้จำนวนมาก และสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้จำนวนมากอยู่แล้วก็ตาม แต่การวางแผนรวมเพื่อให้บริการแก่ประชาชนอย่างครอบคลุมทั้งตัวบุคคลและความต้องการที่มีอยู่อย่างหลากหลายนั้นยังมิได้กระทำอย่างเป็นระบบ ดังนั้นจึงคง

ยังมีช่องว่างอยู่มากทั้งตัวบุคคลซึ่งยังขาดโอกาสและประเภทของบริการ ซึ่งยังไม่ครบตามความต้องการของประชาชน ช่องว่างเหล่านี้จะสามารถแก้ไขได้ก็โดยการวางแผนในระดับชาติ ซึ่งระบุความต้องการและการตอบสนองทางการศึกษาอย่างครบถ้วน ตลอดจนชี้ระบุบริการที่มีอยู่ในปัจจุบันและช่องว่างที่คนจะเข้าไปแต่งตั้งเติมให้สมบูรณ์เพื่อให้ประชาชนที่ขาดโอกาสและผู้ที่ประสงค์จะเรียนรู้สืบเนื่องในเรื่องหนึ่งเรื่องใด สามารถทำได้ดังปรารถนา

3. องค์กรที่มีหน้าที่จัดการศึกษาธรรมชาติ หรือแบบไม่เป็นทางการ (Informal Education)

องค์กรเหล่านี้ ได้แก่ หน่วยงานที่จัดบริการวิทยุ โทรทัศน์ นันทนาการ พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ ห้องสมุดประชาชน ภาพยนตร์ การท่องเที่ยว กิจกรรมวัฒนธรรม หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร หนังสือเล่ม การปฏิบัติงานในหน่วยงานต่าง ๆ การฝึกอบรมในครอบครัว การถ่ายทอดในชุมชน และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมาก

กิจกรรมเหล่านี้ยังขาดการวางแผนรวมเพื่อให้สามารถสนองตอบครอบคลุมเป้าหมายทั้งหมดของการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งในด้านจำนวนและด้านวัตถุประสงค์ ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อ 2. ในปัจจุบันนี้การดำเนินงานของหน่วยงานการศึกษาแบบไม่เป็นทางการนี้ บางทีอาจจะเป็นในลักษณะละเลย ดังเช่น บ้าน วัด ซึ่งไม่อบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว และประชาชนผู้เป็นศาสนิกชน หรือเป็นไปในลักษณะมุ่งใจให้เพิ่มพูนการบริโภคตามแบบเมือง หรือตะวันตก เช่น การโฆษณาสินค้า การชักจูงให้ร่วมกิจกรรมที่เป็นอบายมุขต่าง ๆ กล่าวได้ว่าองค์กรประเภทนี้ค่อนข้างจะมีอิทธิพลสูงต่อประชาชนทุกเพศทุกวัย ถ้าหากรัฐมิเข้าไปควบคุมชักนำให้เป็นไปในแนวทางอันถูกอันควรก็อาจจะเป็นการให้การศึกษาที่ผิดพลาดและยังความเสียหายแก่ประชาชนได้อย่างมาก

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ถือได้ว่ามีความหมายกว้างกว่าการศึกษาประเภทอื่น ๆ ทั้งสิ้น เพราะจะครอบคลุมความหมายทั้งการศึกษาในโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกโรงเรียน (Nonformal Education) และการศึกษาธรรมชาติ (Informal Education) ความหมายอันแท้จริงก็คือการเรียนรู้อยู่ตลอดไปจนอายุขัย ไม่เพียงแต่ช่วงหนึ่งช่วงใดของชีวิต เพราะชีวิตต้องการการพัฒนาให้เจริญสูงสุดเต็มตามศักยภาพ และชีวิตต้องประสบ

ปัญหาและความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้จึงมีความจำเป็นในการพัฒนาตนเองให้สามารถอยู่ได้ในโลกและอยู่ได้อย่างมีความสุข

การศึกษาตลอดชีวิตจะเป็นไปได้ ไม่เพียงแต่เป็นแนวคิดหรืออุดมการณ์ก็ต่อเมื่อได้มีการปรับโครงสร้างและวิธีการของการศึกษาทุกประเภททั้งการศึกษาในโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษารวมชาติให้สอดคล้องต้องกัน ดังเช่น การศึกษาในโรงเรียนก็ควรจะสร้างเครื่องมือในการเรียนรู้ให้มั่นคงและฝึกอบรมผู้เรียนให้รักการเรียนรู้เพิ่มเติม การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษารวมชาติก็ต้องจัดระบบและสิ่งเอื้ออำนวยในการเรียนให้สามารถรับช่วงการศึกษาในโรงเรียนสืบต่อไปได้